

БЎЛАЖАК ПЕДАГОГЛАР АМАЛИЙ КОМПЕТЕНТЛИЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.68.47.034>

Исамова Покиза Шамсиевна

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети, «Педагогика ва педагогика» кафедраси в/б доценти, педагогика фанлари номзоди

Аннотация. Мазкур мақолад, бўлажак педагоглар амалий компетентлигини ривожлантириши йўллари илмий назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Шунингдек, мақолада бўлажак педагоглар амалий компетентлигини такомиллаштириши замирида дидактоцентриқ технологиялар, ўқув дастурида режаслаштирилган материалларни таълим олувчиларга етказишнинг методик таъминоти яратиши муҳим педагогик аҳамият касб этиши апрофлича таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: бўлажак педагог, амалий компетентлиги, мезон, дидактик жараён, талаба, ўқув фаолияти, илмий-назарий, билим, ўзлаштириши, дидактоцентриқ технология, ўқув дастури, режа, таълим олувчи, методик таъминот, ўқитиши жараёни.

Аннотация. В статье анализируется научно-теоретический анализ путей развития практической компетентности будущих учителей. В статье также подробно анализируется важное педагогическое значение дидактоцентрических технологий, создание методического обеспечения сдачи плановых материалов учащимся на основе повышения практической компетентности будущих учителей.

Ключевые слова: будущий учитель, практическая компетенция, критерии, дидактический процесс, студент, учебная деятельность, научно-теоретические, знания, усвоение, дидактически-центрическая технология, учебный план, план, обучающийся, методическое обеспечение, учебный процесс.

Abstract. The article analyzes the scientific and theoretical analysis of the ways of developing the practical competence of future teachers. The article also analyzes in detail the important pedagogical significance of didactic-centric technologies, the creation of methodological support for the delivery of planned materials to students on the basis of increasing the practical competence of future teachers.

Key words: future teacher, practical competence, criteria, didactic process, student, educational activity, scientific and theoretical, knowledge, assimilation, didactic-centric technology, curriculum, plan, student, methodological support, educational process

Жамиятимизнинг турли соҳаларида бўлгани каби таълим соҳасига ҳам алоҳида эътибор қаратилаётган бугунги кунда узлуксиз таълим тизимининг ҳар бир босқичи тадрижий йўл билан тараққий этиб бормоқда ва муайян ислохотлар олиб борилмоқда.

Президент Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида «Олий маълумот оламан, ўз устимда ишлаб, илмли бўламан, деган, юрагида ўти бор, жўшқин ёшларимизнинг таҳсил олиши учун ҳамма қулайликларни яратиш [1;] муҳимлиги эътироф этилган. Бунинг учун, бўлажак ўқитувчиларни давр талаблари асосида тайёрлаш, уларни ўз касбининг моҳир устаси, янгиликларни тез идрок этиб, ўз фаолиятида қўллайдиган ижодкор қилиб тарбиялаш олий мактаб ва педагогика фани олдида турган муҳим вазифаларидан бўлиб ҳисобланади. [1;]

Айтиш ўринлики, мутахассиснинг касбий компетентлиги муайян бир соҳа мутахассисининг касбий тайёрлиги, салоҳиятлилиги ва касбий етуклигини баҳоловчи мезон ҳисобланади. Шу ўринда биз педагогик компетентлик тушунчасига изоҳбериб ўтишни лозим топдик.

Педагогик компетентлиликнинг ўзига хос хусусиятлари хусусида Н.Азизходжаева педагогик компетентлик - бу қабул қилинган нормалар, стандартлар ва талабларга мос тарзда педагогик функцияларни бажариш қобилияти ва тайёрлигини белгиловчи ўқитувчининг индивидуал ва касбий тавсифи, - деган таърифни умумлаштиради[2;] ва педагогик компетентлик қуйидаги компонентлардан иборат эканлигини билдиради.

Булар:

- ўқитувчининг таълим-тарбия ишларини гуманистик позициядан бошқариши бўлиб, бу феномен педагогик компетентлиликнинг асосий компоненти эканлиги;

- таълим – тарбия ишларини муайян тизим асосида олиб бориш;

-фанларни ўқитишда талабаларнинг эркинлигини таъминлашда ўқитувчининг мулоқот маданияти, ўзининг фани бўйича янги ахборотлар билан танишиш масаласи ва уларни индивидуал тажрибаларида қўллаб, билимларини ошириб бориши алоҳида аҳамиятга эга эканлиги;

-ўзининг педагогик тажрибаларини илғор тажрибалар билан интеграциялаш, ўз касбдошларининг тажрибаларини ўрганиши, инновацион тажрибаларни ўзлаштириш қобилияти ва ўз тажрибаларини умумлаштирган ҳолда уларни бошқаларга етказиш малакаси.

Педагог олимлардан В.Сластёнин билан И.Исаевлар эса педагогнинг касбий компетентлиги унинг педагогик фаолиятини амалга оширишга қаратилган назарий ва амалий тайёргарлигининг бирлиги бўлиб, педагогнинг профессионализмини белгилашини таъкидлаган.

Педагог олимларнинг «педагогик компетентлилик» тўғрисидаги илмий қарашларни ўрганиб чиқиб айтиш мумкинки, «Билишнинг

асосини амалиёт ташкил этади» [8;]. Фикримизча, амалиётда қўлланилмаган билим ҳосилсиз дарахтга ўхшайди. Шунинг учун бўлажак педагогларнинг амалий компетентлигини шакллантиришда ҳар бир дарс, ҳар бир фаолият, ҳар бир машғулот амалиёт билан боғлиқлигига, англанган маълум мақсадга қаратилганлигига эътибор бериш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Кузатишларимизга караганда қайси соҳада бўлмасин, соҳа мутахассисларининг юқори даражадаги амалий компетентликка эга бўлиши, биринчидан, иш жойларида ижобий педагогик муҳитни шакллантириб, ишнинг самарадорлиги ва интенсивлигини таъминланса, иккинчидан, ушбу соҳанинг ривожланишида аҳамиятли ўрин эгаллайди. Шунинг учун ҳам таълим ва турли ижтимоий-иқтисодий соҳаларда амалиётчи педагогларга бўлган эътибор долзарб масала сифатида давлат сиёсати даражасига кўтарилмоқда.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги педагог олимларидан И.Лёхина ҳамда Ф.Петровалар «Компетенция» тушунчаси лотин тилидан олинган бўлиб, *competentsia* – «тегишли», «билгили бир соҳани билувчи», «тўлиқ ҳуқуққа эга», «муайян бир шахс ёки корхонанинг тўлиқ ҳуқуққа эгаллиги», «шахснинг билимлари ва тажрибалари атрофидаги масалалар» - деган маъноларни билдирса, компетентлик тушунчаси ўз билимлари ва ҳуқуқларига суянган ҳолда муайян бир масалаларни ҳал этиш ва еча олишга лойиқлиги, фикр юрита олиш малакасига эга эканлигини билдиришини [4;] қайд этган. Б.Эльконин компетентликни мутахассиснинг билимлилик, касбига мос бўлиш, малакаси, бой тажрибага эга бўлиш, жавобгарликни, педагогик фаолиятга сингдириб бориш, ўз соҳасининг устаси бўлиш ва унинг сирларини чуқур билиш билан боғлиқ эканлигини баён этган. [5;] Э.Зеер билан Н.Шахматовалар эса муайян бир соҳа мутахассисининг касбий компетентлигидаги турли кўринишлар, яъни касбий компетентликнинг турлари ўзаро интеграллашиб боришини билдирган. Шунингдек, Ю.Бабанский, А.Белкин, С.Елканов, И.Зязюн, И.Исаев, В.Кан-Калик, Н.Кузьмина, Н.Кухарев, К.Левитан, А.Леонтьев, А.Макаренко, А.Маркова, Л.Новикова, В.Сластёнин, И.Шварц томонидан касбий тайёргарлик билан унинг амалий тажрибаси, шахс ва мутахассис сифатида ўз - ўзини англаши, ўз кучига бўлган ишонч, бошқалар томонидан билдирилган камчиликларни тўғри қабул қилиш касбий компетентликнинг асосий даражалари сифатида таҳлил қилинган. [6;]

Педагогика соҳасини ислоҳ қилишнинг асосий омилларидан бири шахс манфаати ва таълим устуворлигидир. Бу омиллар асосида:

- бўлажак педагогларни ўз-ўзини таҳлил қилиши;
- инсоннинг ҳаётда ўз ўрнини топишида амалий ёрдам бера олиши;

- ўз-ўзини касбий ривожлантиришини режалаштира олиши;
- мақсад ва вазифаларни аниқ белгилаши;
- иш фаолияти жараёнида ўзини кўрсата олиши ҳамда йўл қўйилган камчиликларни ўз вақтида тузатиб боришини амалий компетентлиликка эришишнинг асосий йўли сифатида кўрсатиш мумкин.

Олий таълим муассасаларининг Педагогика йўналишида таҳсил олаётган бўлажак педагогларнинг амалий компетентлигини ривожлантириш, дидактик имкониятларини янада такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари сифатида:

- бўлажак педагоглар учун янги малака талабларини ишлаб чиқиш;
- бўлажак педагогларни зарур методик материаллар билан қуроллантириш;

- олий таълимни бошқариш ахборот тизимини (EMIS) такомиллаштириш, вазирлик ва идораларнинг бошқа ахборот тизимлари билан интеграциялаш;

- халқаро стандартлар ва миллий анъаналар уйғунлигида юқори малакали, замонавий билим ва кўникмаларга эга профессионал кадрларни тайёрлаш;

- таълимда брендлар, илмий анъаналар тизимини яратиш асосида олий таълим ва олий таълим муассасалари имиджини шакллантириш стратегияси бўйича дастурлар ишлаб чиқиш муҳим вазифа сифатида белгилаб берилган. [3;]

Юқорида кўрсатилган вазифалар ижросини таъминлаш учун олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган бўлажак педагогларнинг амалий компетентлигини мониторинг қилиш тизимини такомиллаштиришнинг дидактик имкониятларини аниқлаштириш муҳим аҳамият касб этади. Бунинг учун:

- биринчидан, юқори самарали замонавий таълим ва инновация технологиялар, илғор хорижий тажрибани кенг жорий этган ҳолда, олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган бўлғуси педагоглар учун малака талаблари, ўқув режалари, дастур ҳамда усулларни тубдан янгилаш;

- иккинчидан олий таълим муассасаларида талабаларга сабоқ бераётган профессор-ўқитувчиларнинг замон билан ҳамнафас бўлишларига, ўқув жараёнига фанлар бўйича инновациялар, шунингдек, илғор усулларни кенг жорий этишга зарур шарт - шароит яратиш, шу билан бирга, касб маҳорати, педагогик ва илмий фаолиятини муттасил ривожлантириб боришни талаб этади. Бугунги замонавий педагог:

- ҳар томонлама ривожланган илмий тафаккурга эга, касбига тегишли маълумоти бор, яъни ўз фанининг чуқур билимдони, педагогик мулоқот устаси, педагогик - педагогик ва услубий билим ҳамда малакаларни эгаллаган бўлиши, турли педагогик вазиятларни таҳлил қила олиши;

- педагогик таъсир кўрсатишнинг дидактик усул ва воситаларини танлай олиш қобилиятига эга бўлиши, монодидактик тизимнинг комбинациясидан унумли фойдалана олиши;

-ассоциатив - рефлаторли, бихевиористик, гештальттехнология, интериоризаторлик, ривожлантирувчи, нейролингвистик дастурлаштирилган ва суггестив таълим технологияларини амалиётга татбиқ эта олиши;

-юксак даражадаги педагогик маҳорат, чунончи, коммуникативлик лаёқати, педагогик техника (нутқ, юз, қўл-оёқ ва гавда ҳаракатлари, мимика, пантомимика, жест) қоидаларини чуқур ўзлаштириб олишга эришишлари лозим.

Олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган бўлажак педагогларни педагогик маҳорат сирларидан бохабар этиш билан бир қаторда, уларнинг амалий компетентлигини оширишнинг дидактик имкониятларини бевосита таълимий муаммоларни, талабаларнинг таълим жараёнидаги фаолияти, уларнинг ўқув, билув жараёнига илмий-назарий жиҳатдан ёндашувини такомиллаштириш ҳам муҳим педагогик аҳамият касб этади. Олий таълим муассасаларида бўлажак педагоглар амалий компетентлигини мониторинг қилиш тизимини такомиллаштириш кўп жиҳатдан ўқув жараёнини педагогик лойиҳалашга боғлиқ бўлиб, ўқув жараёни қуйидаги педагогик ва педагогик шартлар асосида амалга оширилиши мақсадга мувофиқ:

- мутахассислик фанлари бўйича замонавий тенденцияларга асосланган махсус билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланишида юқори даражадаги мотивацияни шакллантириш;

-бўлажак педагогларнинг мустақил ўзлаштириш фаолиятини ривожлантириш имконини берувчи хорижий тажрибалар ва амалий тренингларни қўллаш;

-педагогик фаолиятда муҳим шахсий сифатларни фаол ривожлантириш усул ва воситаларидан самарали фойдаланиш; турли педагогик маслаҳатлар ва экстремал педагогик вазиятларни ҳал қилиш тажрибасини эгаллашда амалий тайёргарликнинг устунлиги;

- замонавий усуллар ва дидактик воситалар, шунингдек, ахборот-коммуникацион технологиялар ва симуляцион дастур воситаларининг имкониятларидан самарали фойдаланиш;

-бўлажак педагогларнинг амалий компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришда ўқув-тарбиявий жараённи ижодий технологик жараён билан алмаштириш;

- бўлажак педагогларнинг амалий компетентлигини такомиллаштириш технологиясининг барча босқичларида узлуксиз мониторинг хизматларини йўлга қўйиш.

Айтиш жоизки, «Бутун ҳаёт давомида таълим олиш» концепцияси амалиётчи педагог фаолиятидаги коррекцион ва ривожлантирувчи ишларнинг сифат ва самарадорлигини таъминлашга эришишнинг бош мақсади бўлиб, бу жараён олий таълим муассасаларини модернизациялаш ва интеграциялаш, педагогик лаборатория хоналарини моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, меъёрий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, ўқув-услугий таъминоти, таълим менежменти ва назоратини замонавий педагогик технологиялар асосида олий таълим муассасаларида ўқитувчиларининг педагогик маҳоратлари ва таълим жараёнига креатив ёндашувларини хорижий тажрибалар асосида такомиллаштиришни тақозо этади.

Олий таълим муассасаларида бўлажак педагоглар амалий компетентлигини мониторинг қилиш тизимини такомиллаштириш тамойиллари қуйдагилардан иборат:

- таълимнинг устуворлиги;
- таълимнинг демократлашуви;
- таълимнинг инсонпарварлиги
- таълимнинг ижтимоийлиги;
- таълимнинг миллий йўналтирилганлиги;
- таълим ва тарбиянинг узвий боғлиқлиги;

-иқтидорли ёшларни аниқлаш, уларга таълимнинг энг юқори даражаси, изчил равишда фундаментал ва махсус билим олишлари учун шарт-шароитлар яратиш[2;] билан бирга, педагог компетенциясига оид халқаро ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг методологик асосларини, мазмун ва моҳиятини билиш, уларга амал қилиш.

Биз тадқиқотлар жараёнида олий таълим муассасаларида бўлажак педагоглар амалий компетентлигини такомиллаштириш негизида ДТСда белгиланган таълимнинг барча босқич талабаларининг мутахассислик фанлари бўйича тайёргарлик даражасига қўйилган талаблар мазмуни ва таркибий тузилишини илмий - назарий нуқтаи назардан ўрганиб чиқдик ва бўлажак педагоглар амалий компетентлигини мониторинг қилиш тизимини такомиллаштиришда муҳим роль ўйнайдиган қуйидаги йўналишларни олий таълим муассасаларида кенгроқ ёритиш кераклигини мақсадга мувофиқ деб топдик:

- таълим мазмунини ташкил қилишда, ўз шахсий тараққиёт йўналишида педагог вазифаларини кенгайтириш;
- амалий компетентлилик бўйича миллий ва халқаро тажрибага оид материаллар (илғор педагогик ғоялар, янги замонавий ахборот технологиялари, педагогика соҳасидаги янгиликларга оид материаллар);
- таълим олувчининг билим ва кўникмаларини касбий фаолиятида қўллаш билишга тайёрлаш;

–ўқитувчи ва талабаларнинг биргаликдаги интеллектуал-эмоционал

дидактик таълим мазмуни ва усулларининг вариативлиги, интерфаоллик, диалоглик, муаммолик, амалий йўналтирилганлик тамойиллари асосида ишлаб чиқилганлиги ва ҳ.к.

Хулоса қилиб айтганда, бўлажак педагоглар амалий компетентлигини такомиллаштириш замирида:

- аниқ мезонлар асосида тартибланган дидактик жараён орқали талабалар ўқув фаолиятидаги илмий-назарий билимларни ўзлаштириш имкониятлари кондирлади;

- дидактоцентриқ технологиялар, ўқув дастурида режалаштирилган материалларни таълим олувчиларга етказишнинг методик таъминоти яратилади;

- ўқитиш жараёнида ўқитувчи томонидан қўлланиладиган дидактик воситалар ва дидактик материаллар таълим тамойиллари асосида яратилади;

- талабаларнинг дидактик қобилиятлари шакллантирилади;

- ўқув жараёнининг предметли қўллаб-қувватланиши учун шарт шaroит яратилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни // Халқ сўзи газетаси, 2020 йил 24-сентябр

2. Президент Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Халқ сўзи газетаси. 2020

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5847-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 2019 й.

4. Краткий словарь иностранных слов. (Под редакцией И.В.Лёхина и проф. Ф.Н.Петрова. 5-переработанное и дополненное издание. Государственное издательство иностранных и национальных словарей. –М.: 1950г. -456с. стр.174

5. Б.Д.Эльконин «Понятие компетентности с позиции развивающего обучения». 2002г.

6. Зеер Э.Ф., Шахматова Н. Личностью ориентированные технологии профессионального развития специалиста. – Екатеринбург, 1999. – 244 с..

7. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Молия, 2003

8. Х.И.Ибрагимов, У.А.Йўлдошев, Х.Бобомирзаев. «Педагогик психология». Ўқув қўлланма. Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти нашриёти. Тошкент. 2007.